

ЛИНГВИСТИКА

УДК 821Л 61,3:81.161.3*36

ТЫПЫ КОЛЕРАВЫХ МЕТАФАР У МОВЕ ТВОРАЎ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

С.М. ЛЯСОВІЧ

(Полацкі Дзяржаўны ўніверсітэт)

Аб'ектам аналізу абраны метафары з колеравым кампанентам, якія сустракаюцца ў творах У. Караткевіча. Праведзены падзел колеравых метафар на тыпы паводле ступені актуалізацыі і іх сімвалічнага патэнцыялу колеравага складніка метафары. Вылучаюцца колеравыя канцэпты, найбольш поўна прадстаўленыя згаданым тропам, іх сувязь з нацыянальнай мадэллю свету.

Вобразнае мысленне кожнага пісьменніка адлюстравана ў адметных спосабах узбагачэння мастацкай мовы твораў. У моўных формах, паводле кагнітывістаў, закадзіраваны гатовыя канцэпты, сэнсы. Таму праз даследаванне мовы можна стварыць уяўленне пра светабачанне аўтара. Мастакі слова выкарыстоўваюць для рэалізацыі індывідуальна-аўтарскай задумы своеасаблівую сістэму вобразна-стылістычных сродкаў, дзе кожны троп адыгрывае сваю адметную ролю. Часам пісьменнік аддае перавагу адным функцыянальна-стылістычным фігурам перад іншымі. Адзін з такіх надзвычай важных для У. Караткевіча трыпаў - метафара - выдатны інструмент пазнання рэчаіснасці і яе рэпрэзентацыі. Магчыма, па гэтай прычыне ў кагнітыўнай лінгвістыцы асабліва выдзяляецца тэорыя метафары Дж. Лакофа і М. Джонсана. Услед за згаданымі даследчыкамі Е. Абрамава адзначае, што «ў кагнітыўнай мадэлі мовы метафара займае не перыферыйнае, а цэнтральнае месца. Практычна ўсё значэнні (нават граматычныя) звязаны адно з адным ланцюжком метафарычных пераносаў» [1, с. 32]. Сярод шэрагу метафар істотную ролю адыгрываюць колеравыя, бо колеравыя лексемы ўзмацняюць вобразна-вьяўленчы эффект тэксту, а колер як асобная знакавая сістэма пашырае інфармацыйнае поле трыпа.

Каб атрымаць найбольш поўныя звесткі пра светабачанне аўтара, мяркуем, грэба прааналізаваць кола з'яў, якія метафарызуюцца пісьменнікам (нас будзе цікавіць менавіта колеравая метафарызаванасць). Таксама неабходна выявіць тэматычныя трупы лексем, з якіх адбываецца перанос паводле колеравай прыметы, акрэсліць ролю каларонімаў ва ўтварэнні колеравых метафар.

У залежнасці ад рознай ступені актуалізацыі ўтварэння сімвалічнага значэння колеравыя метафары (іх можна падзяліць на некалькі тыпаў):

1. Метафары-ідэнтыфікатары колеру, калі колеравы вобраз утвараецца пераносам колеравага значэння са з'явы, якая мяркуецца вядомай рэспіцыенту. Пры гэтым непасрэдна сам каларонім у такіх трыпах адсутнічае. Каларонімам выступае лексема з пераносным значэннем. Варта прааналізаваць, з якіх лексем на іншыя пераносіцца прымета пэўнага колеру. Гэта дазволіць выявіць словы, што выступаюць трыпальнымі колераасацыяцыямі. Паводле В. Маславай, «набор метафарычных асацыяцый, што існуе ў грамадскай свядомасці, адлюстроўвае этнакультурную спецыфіку соцыуму - яго менталітэт» [2, с. 198]. Лексемы-колераасацыянты, такім чынам, выяўляюць асаблівасці не толькі моўнай карціны свету аўтара, але і нацыянальнай моўнай мадэлі. Як правіла, паводле марфалагічнай структуры такія метафары генітыўнага тыпу: слова ідэнтыфікатар колеру выражана назоўнікам у назоўным склоне + лексема, на якую адбываецца перанос колеравай прыметы ~ назоўнік у родным склоне.

Колераідэнтыфікатары можна падзяліць на некалькі тыпаў у залежнасці ад таго, да якой семантычнай трупы належыць слова-ідэнтыфікатар:

а) назвы металаў і камянёў. Самая пашыраная яксема-крыніца ў гэтай трыпе суадносіцца з жоўтым колерам - «золата»: «Я нават не хачу, Каб рамонкі тапталі і золата доннікаў...» [3, с. 176]. «Золата каштанавы прыкрывала і прыкрашвала нават убогасць і пачварнасць руін» (3, 406). «Святло косое падае пяшчотна На плены, твар і золата касы» (8, 34). Такое шырокае выкарыстанне згаданай лексемы ў складзе метафар можа быць патлумачана частым ужываннем у пераносным значэнні вытворнага ад яе колераабзначэння «залаты».

У карэляцыйных адносінах знаходзіцца лексема «золата і «манеты». Менавіта таму не выклікае сумненняў колеравы тон метафары: «Вецер знаў праз Залатую Брану лёгкі пыл, гладзіў расплаўленыя купалы сабораў, гуляў з манетамі адуванчыкаў у траве» (3, 108). Як пацвярджэнне - Ідэнтычныя мета-

* Далей цытаты падаюцца ла гэтым выданні з пазначэннем у круглых дужках тома і старонкі.

фары з каяаронімам «залаты»: «...трава, у якую нехта густа сыпануў **залатымі манетамі адуванчыкаў**» (3, 251). «Сам двор парос травой, пахучымі дробнымі рамонкамі, вясною - **залатымі манетамі дзьмухаўцоў**» (8, с. 416). Адзначым, што згаданы колеравы вобраз у У. Караткевіча замацаваны за пэўнай кветкай- дзьмухаўцом. Перанос адбыўся не толькі паводле колеравай прыметы кветкі, але і паводле яе формы.

Спалучэнні з колераідэнтыфікатарам «золата» з'яўляюцца таксама ў У. Караткевіча пры апісанні вады: «*Ён ад'ехаў ад іх і пачаў трэсці адно дрэва на сябе. Зноў **пацягнулася золата***» (5, 636), «*Мора **каціла на бераг золаташ, ціха ўздыхала***» (2, 390). Вада, асветленая сонцам, насычана святлом. Гэтым, магчыма, тлумачыцца такая нестандартная афарбоўка вады. Узнавіць малюнак сонечнага надвор'я пры апісанні вады колераідэнтыфікатарам «срэбра» дазваляе сема гэтага калароніма - «бляск»: «*Кастусь вырваў з вады крыгу, і ў **струменях плыўкага срэбра** яны ўбачылі аднаго нерухамага шчупака і зарагаталі...*» (4, 320).

Лексемы «золата» і «сонца» звязаны паводле сталай колеравай прыметы, што і адлюстравалася ў метафарах: «*За роўняддзю ракі, за паплавамі з манашымі шапкамі стагоў, за сінімі хваёвымі лясамі папымнеў, барвавеў, разліваўся, прарочачы вецер, трывожны захад. **Расплаўленае золата, вадкая барва ліліся на зямлю***» (2, 253). «*Стаяла поруч з ім нейкая смешая, быццам нават трохі заспаная, моўчкі глядзела, як **наліваўся золатам шпіль за ракой***» (3, 264). Лексемы «ліліся», «наліваўся» вызначаюць сувязь семантычных груп лексікі святла і вадкасці ў свядомасці У. Караткевіча. Як паказвае матэрыял, колераідэнтыфікатар «золата» выступае ядром метафар I пры апісанні вады, і пры апісанні святла, хаця гяршаснай з'яўляецца асацыяцыя з сонцам.

У складзе колеравых метафар, што належаць да кода «шэры», ідэнтыфікатарам з'яўляецца лексема-крыніца «свінец»: «*Сумны свой век няхай дажывае 3 іншым, з другім, пакінуўшы мне Рукі сяброў, жураўліныя зграі, Стрэльбу і **рэк асенніх свінец***» (1, 177). «*А суцешаць хіба што сосны I роднага **неба свінец***» (1, 276). «*Прыйду наступнаю ноччу, пабачу **ракі свінец...***» (1, 369). Калі кола спалучальнасці лексемы «золата» вельмі разнастайнае, то «свінец» вызначае колеравую прымету выключна неба і вады. Падкрэслім трывалую колеравую суаднесенасць гэтых рэалій у светабачанні аўтара, што выяўлена і ў метафарах іншага тыпу.

Большай разнастайнасцю вылучаюцца колеравыя кампаненты метафар, што належаць да кодаў «бель», «сіні»: «*Ў **каралах арабін, ваўборы ясным 3 зялёнага атласу іў сапфірах маіх азёр бязмежных і крыніц***» (7. Ч. 1, 7). «*Уразывах аблокаўусё часцей і часцей відаць было зямлю. У **акварыне акіянаў, дзе плавалі добрыя рыбы, у зелены пушч, дзе нечпаныя, непалоханыя, хадзілі алені і мірныя зубры. У **золаце ніў і плаціне паўночных рэк, у срэбнай белі бясконцых садоў*****» (6, 466). Як бачна, у падобных метафарах паводле колеравай прыметы перанос адбываецца часцей за ўсё з наймення камянёў ці металаў на найменне Іншых аб'ектаў, якім уласцівы аналагічны колеравы тон. Калі метафара з кампанентам «золата» шырока ўжываецца ў літаратуры, то ўтварэнні «*ў акварыне акіянаў*» і «*таціне паўночных рэк*» можна назваць індывідуальна-аўтарскімі. Адзначым, што ў апошнім фрагменце адбываецца нанізванне колеравых «каменна-металічных» метафар, а спалучэнне «*бель садоў*» метафарызуецца менавіта праз эпітэт «срэбны». Гэта стварае цудоўны гарманічны колеравы малюнак і сведчыць пра майстэрства У. Караткевіча-каларыста.

Суаднесенасць з зялёным колерам у метафарах гэтай групы адбываецца праз адзіную лексема-крыніцу «малахіт»: «*Я зваліўся на спіну ў імхі I не ўбачыў ні шматка **блакіту Праз ялін кашлаты малахіт***» (1, 270). «*Доўгія чырвоныя цені ствалоў ляглі на **малахіт лістоты***» (3, 462). Аўтар паэтызуе такім чынам афарбоўку дрэў.

Метафары згаданага тыпу вызначаюцца пераважна станоўчай канатацыяй. Лексемы-колераідэнтыфікатары, пераважна, акрамя сігналацыі пра афарбоўку, падкрэсліваюць эстэтычнае вартасць, прыгажосць аб'ектаў. Магчыма, гэта звязана з успрыманнем чалавекам каштоўных камянёў і металаў у якасці ўпрыгожанняў. З гэтага шэрагу выбіваюцца метафары з вобразаўтваральным каларонімам «свінец», які з'яўляецца, калі лірычны герой згадвае пра сваю засяроджанасць, адзіноту, адчужанасць ад свету людзей, лучнасць з Адвечным, якое ў паэта сканцэнтравана ў вобразах вады і неба. Велічнасць, «вага» Вечнасці ў чалавечай свядомасці як бы падкрэсліваецца ўнутранай формай лексемы «свінец»;

б) **назвы з'яў прыроды, стыхій.** Трэба заўважыць, што адзін з распаўсюджаных метафарычных вобразаў снегу ўзнікае пры згаданні квецені садоў. Пісьменнік выкарыстоўвае так званую метафару-сімвал. Як адзначае Н. Каўпак, гэта «сцёртыя» метафары, метафары-клішэ, метафары-знакі, мэта якіх не здзівіць чытацкую фантазію, а «сігналізаваць» пра пэўны вобраз» [4, с. 31]. У творах У. Караткевіча снег квецені сімвалізуе святое, цнатлівае, незабыўнае каханне, якое ператвараецца ў пацупце любові да ўсяго свету: «*Адбылося гэтайсе са мною. Або гэта сон і **яблынь снег***» (1, 70). «*Я не буду хлусіць. Я яе кахаю. I на вас **абсыпалі яблыні снег***» (1, 111). «*Ў **валасы мае вішні свой снег заваялі, Мне на вуха шпчупць абшары ніў; Маўляў, каго любіш, таго заўжды зразумееш, У якой бы скурцы ён не хадзіў***» (1, 25).

У апошнім мікракантэксе метафара з колеравым кампанентам «снег» асацыіруецца і з сівымі вал асам і чалавека. Лексемы «снег» і «сівізна» неаднойчы ў мове твораў У. Караткевіча ўступаюць у карэляцыйныя адносіны, метафарычны перанос паводле колеравай прыметы адбываецца з адной з'явы на другую: *«Ён [ураган] роў і свістаў, сяжэ паў с юл ь імклівыя белыя пчолы, сіеіў валасы Андрэя, халадзіў на газонах ледзь жывую ад зазімаў траву. Мірыяды белых хлапякоў ляцелі ўздоўж вуліц»* (3, с. 138). У прыведзенай дыстрыбуцыі лексема «снег» адсутнічае, з'ява рэпрэзентавана праз нанізванне метафар з каларонімамі кода «белы», Сівізна валасоў непасрэдна звязана з працэсам снегападу. Магчыма, узаемная суаднесенасць вобразаў снегу і сівізны абумоўлена асацыяцыйнай белага колеру са старасцю. Сівізна - адзнака чалавека ва ўзросце, снег- атрыбут зімы, якая, мяркуем, у творах У. Караткевіча выступае сімвалам старасці.

Лексічная трыпа «шматфарбнасць» прадстаўлена адзінкавай метафарай: *«І разлівы, як мора, і паплавы з акіянам кветак (часам чалавек з вудай хаваецца ў іх), з рамонкамі, смолкамі, шалёнай вясёлкай разнатраўя»* (7. Ч. 1, 391). Прычым лексема «вясёлка» ў якасці колераабзначэння абазначае сукупнасць не пэўных колераў, а любых.

Пры апісанні пачырванення скуры чалавека з перажываннем пачуццяў выкарыстоўваецца вобраз агню: *«У мяне пачынаюць гарэць шчокі»* (3, 360). *«А шчокі Андрэя гарэлі ці то ад морозу, ці то ад сорому»* (3, 185). *«Крыўда агнём разлілася на шчоках...»* (3, 202). Як заўважае В. Кульпіна, «эмоцыі, якія звязаны з паняццем агню, у пэўнай ступені валодаюць колеравым маркерам» [5, с. 135], у дадзеным выпадку - чырвоным. У апошняй дыстрыбуцыі каларонім, можна сказаць, замяняе лексему «кроў». Пра гэта нагадвае наяўнасць у складзе метафары кампанента *«разлішся»*, які сінтаксічна блізкі да семантычнай трупы «вадкасць». Падобная асацыяцыйная натуральная, калі ўлічыць фізіялагічны механізм пачырванення скуры. Суаднесенасць «кроў - агонь» пераважна мае негатыўную канатацыю. Тэта, магчыма, абумоўлена сувяззю вобразаў крыві і агню з агрэсівай чалавека, што становіцца крыніцай войнаў, смерці.

У аснове колеравых метафар, звязаных са стыхіяй агню, ідэнтыфікатарам выступае вобраз пажару. Як правіла, агонь асацыіруецца з чырвоным колерам. Падобныя метафары характэрны для апісання восеньскага часу: *«Пасталі дамы ў пожары каралавых арабін»* (1, 372). *«Каля самога партэра было відаць некалькі дрэўцаў, лістота была бледна-зялёнай, але сярод вогненнага індзейскага пажару астатніх дрэў здавалася слаба-блакітнай»* (2, 251). Тут лексему-ідэнтыфікатар падмацоўваюць эпітэты, што належаць да кода «чырвоны». Па сутнасці, суаднесенне восеньскіх дрэў з вобразам пажару шырокаўжывальнае, прывычнае, але выкарыстанне азначэння *«індзейскага»* робіць метафару індывідуальна-аўтарскім ўтварэннем.

Мяркуем, наяўнасць колеравых эпітэтаў побач з метафармі, у аснове якіх лексема «пажар», невыпадковая. Трэба заўважыць, што метафарычны вобраз пажару ў У. Караткевіча асацыіруецца не толькі з чырвоным колерам, але і з «металічнымі» лексемамі кодаў «белы», «жоўты». Эпітэты ўдакладняюць афарбоўку. Такі выбар, магчыма, абумоўлены ўзаемадзейнем у моўнай свядомасці пісьменніка паняццяў «агонь» і «святло»: па-першае, белы і жоўты - самыя светлыя колеры, па-другое, бляск «металічных» колераў падразумявае сумяшчэнне ў адной лексеме колеравага і светлавага значэнняў: *«Стожар серабрысты пожар. На дрэвах бароды імхоў»* (1, 70). *«Людзі будуць глядзець. Успамінаць нас. Вясной шышкі чырвоныя я. як наша кроў. Восенню - залаты пожар!»* (8, 193). *«Дні пяшчотнай вясны ўспамінаю, На бязмежных лугах курасленаў холодны пожар, Жыватворнае мяккае сонца раскошнага мая, І дажджы залатыя, што шчодро бруліся з хмар На зямлю тваю чыстую, на зямлю золотую...»* (1, 78). У апошнім кантэксе метафара зноў-такі пабудавана на прыёме аксюмарана, які выразна актуалізуе няўласныя якасці колераў: калі чырвоная афарбоўка суадносіцца з пажарам, то жоўтая - з «халодным пажарам». Гэта значыць, па ўяўленні аўтара, чырвоны колер цяплейшы за жоўты. Прыгадаўшы асацыятыўны ланцужок «пажар - агонь - святло - бляск», можна меркаваць, што згаданая метафара «металічнага», «залатога» колеру. Гэтая думка падмацавана і наступнымі аднайменнымі лексемамі, якія ствараюць «залаты» каларыт. Асацыяцыйны жоўтай фарбы з «негарачым агнём» выяўляецца неаднаразова і, такім чынам, пацвярджае тэмпературную суаднесенасць жоўтага і чырвонага колераў: *«Пажоўкля бярозы стаялі над плынню, гарэлі добрым і негарачым агнём, асыпалі часам на траву рэдкія жарынікіліцяў»* (5, 595).

в) Назвы рэчываў і вадкасцяў. Самая распаўсюджаная лексема-колераідэнтыфікатар гэтай групы - кроў: *«Калі прыйдзе на нівы нашы Смерць з косою сваёю крывой - Не мінай мяне гэтай вась чашай, Што барвее заходняй крывёй»* (1,232). *«Хтось бязвіннай крывёю заліў зару І стагі заізелыя лоз. Мой цягнік пакідае цябе, Беларусь...»* (1, 376). *«Якая бязглуздая сіпа Якім акрываўленым раннем Грані ў іх разбурыла Разам з нашым каханнем?»* (1, 202). Адмоўная канатацыйная афарбоўка лексемы «кроў» рэалізуецца пры апісанні вечаровага ці ранішняга сонца: Прыведзеныя метафары заснаваны на далучэнні ў кантэкст разам з колеравай прыштай лексемы «кроў» яе сімвалічных значэнняў. У першым мікракантэксе размова ідзе пра смерць, у другім і трэцім - пра растанне. Абедзве рэаліі аб'ядноўваюцца сямай

«страта», што і асыціпуецца з пралітай крывёй. У апошняй дыстрыбуцыі ў лексеме «акрываўленым» актуалізуецца метафарычнае значэнне паводле колеравай прыметы крыві. Да таго ж узнікаюць дадатковыя асацыяцыі: акрамя паведамлення пра стан неба на золку ў кантэксце ўзнікае адчуванне драматычнасці, трагічнасці падзей праз адмоўную сімваліку лексемы «кроў». Трэба адзначыць, часам у творах У. Караткевіча слова «кроў» сімвалічна рэалізуе сему «самаахвярнасць», што змякчае негатыўную канатацыю страты, бо ахвяраванне адбываецца для працягу жыцця. Як адзначае Н. Попа, «пільная ўвага філолагаў да падтэксту, ідэі стылістыкі дэкадзіравання дазваляюць меркаваць, што колерасымвал можа накіроўваць расшыфроўку падтэксту» [6, с. 19], іншым словам, выконваць функцыю дэкадзіравання. Гэта садзейнічае адекватнаму тлумачэнню ідэй аўтара, Самаахвяраванне, па сутнасці, і ёсць тое паняцце, дзе ўвасоблена амбівалентнасць лексемы «кроў»: «*Адаў азёрам - вочы, чуб - ільнам, Смех - ручаінам, песні - цёмным пушчам, Закатам - кроў, мужыцкім бунтам - гнеў*» {7, Ч. 1, 96). «*Журавінамі, журавінамі Кроў мая на куп'і гарыць. На шляху толькі чорная лотаць, А за мной ад маёй крыві, Утрапёна вейнююць балоты Смолкай песень, пярэснай любві*» (1, 164). Апошняя метафара дапаўняецца параўнаннем, што пашырае змястоўнасць вобразнасці.

У сувязі з трывалым замацаваннем за лексэмамі-ідэнтыфікагарамі колеру кшталту «кроў» канкрэтнай колеравай асацыяцыі, яны не патрабуюць прысутнасці побач у кантэксце каларонімаў. Наадварот, метафарызуючыся, могуць выступаць колераабзначэннямі. Семы такой лексемы і колеранаймення ўступаюць у карэляцыйныя адносіны, з'яўляюцца ўзаемазамяняльнымі, відавочна, не без метафарычнай уласцівасці дупланавасці: «*3 дубовым цяжкім задам, апе з крыламі, Пафарбаванымі блакіт і кроў, Яны трапётка мора скарадзілі. Як матылі, што трапілі ў Дняпро*» (1, 190). «*Чырвань з гэтых чырвоных нусіць трэба!*» (5, 592). У першай дыстрыбуцыі лексема «кроў» падразумявае чырвоны колер фарбы, а ў другім каларонім замяняе слова «кроў», прычым на колераабзначэннях аўтар будзе яшчэ і каламбур.

Лексема «кроў» часта метафарызуецца пры апісанні знешняга выгляду чалавека, а менавіта афарбоўкі яго скуры. У. Караткевічам яна выкарыстоўваецца як сведчанне добрага здароўя чалавека ці пры перажыванні героем эмоцый. як правіла, негатыўных - гневу, абурэння, злосці і г. д.: «*Вось нейкі дваранін ледзь не ў кажусе ~ адна з самых старых карцін, - твар шырокі, мужыцкі, здсіровы. з густой крывёю ў жылах*» (7, 19). «*Кроў кінулася мнеў твар, ноздры раздуліся*» (7, 143). Менавіта на падставе колеравай прыметы албываецца перанос у метафарах з кампанентамі «кроў» і «фарба»; «*Фарба з 'явілася на яе абліччы, а ў вачах штосьці падобнае на трывогу і жах*» (7, 62). «*Твар яго каліўся крывёй*» (7, 62). Метафары маюць у сваёй аснове агульную сему «чырвань скуры». Адзначым, што ў метафарах з процілеглай канатаный пры апісанні аблічча чалавека актуалізуецца яшчэ адно значэнне лексемы: кроў з'яўляецца атрыбутам жыцця, фізічнага ці духоўнага. А ў некаторых тропях, у тым ліку і ў пейзажных замалёўках, кроў як бы сімвалізуе жыццё: «*Усё тут расло цяжка, змагаючыся за кожны глыток наветра, за кожны прамень, і таму мухаморы былі крывавыя, а з абсыпанных гліцай рыжыкаў, калі збіць іх нагою, таксама тачылася рудая кроў...*» (2, 260). «*А пад ім проста на каменных плітах раскладзена вогнішча. І адбіткі дрыготкія, зменлівыя, заліваюць крывёй твар гэтага анёла, робяць яго жывым, пагрозлівым*» (2, 253). У першым мікракантэксце тropy з каранем «кроў» гідмацоўваюць выказаную напачатку думку «*усё тут расло іржэка, змагаючыся*». Мухаморы вызначаны эпітэтам «*крывавы*», а ў метафары «*з рыжыкаў тачылася рудая кроў*» з'яўленне азначэння крыві «*рудая*», магчыма, абумоўлена збліжэннем паводле колеравага тону з лексэмай «*рыжык*», дакладней, з яе ўнутранай формай. Заўважым, што метафары папярэднічае даданая частка складаназалежнай канструкцыі «*калі збіць іх нагою*», якая адлюстроўвае гвалтоўнае дзеянне. Як бачна, асацыяцыі «змаганне, гвалт - кроў», звязваюцца пісьменнікам на моўным узроўні, У апошнім кантэксце сэнсаўтваральнымі выступаюць лексемы «*кроў*», «*жывы*», «*пагрозлівы*». Наяўнасць апошняга кампанента, а таксама апісанне аўтарам знешнасці чалавека пры перажыванні негатыўных эмоцый з дапамогай колераідэнтыфікатара «*кроў*», згаданае вышэй, дазваляе зрабіць наступны вывад. У складзе метафар у творчасці У. Караткевіча «чырвань» і «кроў» «*могуць выступаць кантэкстуальнымі сінонімамі*. Яны сігналізатары жыцця, а жыццё падразумявае агрэсію, яўную ці патэнцыяльную, магчымую. Мяркуем, што асацыятыўная сувязь у свядомасці аўтара «*чырвоны - кроў - жыццё - агрэсія*» абумоўлена прыродай згаданага колеру як аднаго з самых інтэнсіўных, узбуджальных, здольнага выклікаць рух. Рух - сема, якую мае кожны наступны кампанент ланцужка. Кроў - вадкасць у арганізме, што знаходзіцца ў няспынным руху, жыццё - вечны рух у часе і прасторы, агрэсія - рух у працэсе нападу, наступальнага дзеяння. Тут яшчэ маецца на ўвазе і рух пацуюца ў душы чалавека, што папярэднічае агрэсіўнаму дзеянню. Такім чынам, чырвоны колер праз вобраз крыві з'яўляецца складовай часткай і яднальным элементам канцэптаў «жыццё», «агрэсія», «рух».

Канструкцый, дзе перанос колеравай прыметы адбываецца з якога-небудзь рэчыва няшмат: «*А было і без таго цёмна, і даўно ўжо крануўся стылым попелам захад*» (3, 440). «*Над хатамі раўла навальніца,*

сыпала дажджом на загубленае ў лясках сяло, **чорнай сажай крыла** ўсё навакол, і ў яе планы чуўся і перадсмяротны стогн, / пямант кабеты, і грамавы рык народнай крыводы і пометы» (2, 176). «Не зямля, а біблія: скалы, камені, Капяны ў скале і **руінаў іржа**» (1, 207). «Ён хітнуў гапаваю ў бок папялішча, налітага **чарнілам густой цемры**» (2, 358). У першым мікракантэксце лексема «попел» выступае Ідэ~нтыфі катарам шэрага колеру. Марку ем, што вы бар гэтай лексемы пры апісанні заходу сонца невыпадковы; попел - рэчыва, што атрымліваецца пры заканчэнні працэсу гарэння. Заход - заканчэнне светлага дня. Такім чынам, рэаліі маюць сэнсавае падабенства, якое адлюстравана агульнай сем ай, што, магчыма, і выклікала ў аўтара асацыятыўную суаднесенасць вобразаў. У другім кантэкście стал у ю асацыяцыю сажы з «чорным» узмацняе колеравы эпітэт. Метафара «руінаў іржа» яшчэ раз вызначае пісьменніка як чалавека, як) тонка, інтуітыўна адчуваў сувязі паміж словам), што знаходзяцца не навідавоку, але падсвядома абумоўліваюць выбар той ці іншай лексемы. «Іржа», акрамя колеравага значэння, абазначае аксленне паверхні жалеза, разбурэнне яго верхняга слою, «руіны» - рэшткі разбуранага збудавання. Агульная сема ў лексем - «вынік разбурэння». Тэта з'яўляецца пацверджаннем, што колеравыя асацыяцыі, збліжэнні слоў узнікаюць невыпадкова. У апошняй дыстрыбуцыі прыналежнасць тропа да кода «чорны» вызначае ўнутраная форма (матывацыя) лексемы «чарніла», што падмацавана і іншымі кампанентамі метафары - люксонімам «цёмра» і эпітэтам «густы», якія вызначае інтэнсіўнасць афарбоўкі.

У межах гэтай трупы можна вылучыць і арыгінальныя, самабытныя індывідуальна-аўтарскія метафары. Сонца спрадвечна ў славянскай культуры сімвалізавала жыццё. Адбілася тэта і ў мове твораў У. Караткевіча: «На празрыста-блакітную роўнядзь мора Апускаецца **сонца чырвоны жаўток**» (1,395). Лексема «жаўток» не толькі ўказвае на прымету падабенства паводле формы і колеру, але і актуалізуе праз унутраную форму слова сувязь мовы з культурай: яйка (і жаўток як яго частка) таксама сімвал жыцця. Заўважым, што такая сімволіка рэалізуецца праз непаерэдную наяўнасць у складзе метафары каларонімаў кода «жоўты», што, магчыма, звязана з колерам дзённага, жыццядайнага сонечнага святла. А прысутнасць у метафары калароніма «чырвоны» абумоўлена тым, што тэты колер з'яўляецца атрыбутам канцэпта «заход сонца», які і апісаны ў вершы;

г) назвм раслін - нешматлікая труппа метафар: «Сонца нізкага спляснуты персік, Лад вадою - стронгаў палі...» (1, 231). «І я ўспамінаю, як кляты, Скалы колеру перца, вуснаў тмаіх гранаты» (1, 202), «Сядала маковая кветка сонца» (5, 589). У іершых двух мікракантэкстах сродкам колеравай ідэнтыфікацыі выступаюць экзатычныя расліны. У другім прыкладзе, на першы погляд, узнікаюць цяжкасці пры вызначэнні таго, якое ж слова-амонім меў на ўвазе аўтар: «плод с адов ага дрэва» ці «каштоўны камень». Той і другі аб'екты маюць чырвоную афарбоўку. Але бліжэйшы кантэкст «Скопы колеру перца» накіроўвае нашы асацыяцыі ў бок семантычнай трупы «расліннасць», У другой дыстрыбуцыі колераідэнтыфікатарам чырвані выступае «мак». Лк адзначае М. Малоха, «міфапаэтычная традыцыя перш за ўсё падкрэслівае опіумныя ўласцівасці маку і, як вынік, яго суаднесенне са сном, смерцю...» [6, с. 319], што і сімвалізуе заход сонца. Заход сонца ў чырвоных фарбах асацыіруецца са згасаннем жыцця, таму характэрным выступае збліжэнне паводле колеравай прыметы лексем «маку» і «сонца». Акрамя таго, трэба адзначыць эстэтычную вартасць, што перадаюць гэтыя лексемы ў нацыянальнай свядомасці.

Так, паводле дадзеных эксперыментальных даследаванняў В. Маславай, усё прыгожае беларусы звязваюць з «зоркамі, сонцам, колерамі, макамі, вясной» [2, с. 62]. Такім чынам, можна меркаваць, выкарыстанне беларускімі аўтарамі лексікі са значэннем колеру падразумявае эстэтызацыю апісаных з'яў.

Яшчэ адзін вобраз беларускай флары, што вызначае колеравую прыналежнасць метафары да кода «чырвоны», - «журавіны»: «Сонцаўжо села, **нехтаразліў на цэлай полове неба журавінавы сок**» (2, 353). Хаця ядром метафары з'яўляецца журавінавы сок - вадкасць, - ідэнтыфікуюць колер менавіта плады расліны. Вобраз гэтых ягад з'яўляецца этнічна вызначальным, бо непаерэдна звязаны з балотам - краявідам, характэрным для ландшафту Беларусі Пераасэнсаванне ў метафары этнічна знакавай рэаліі праз мову пэўнага пісьменніка ператвараецца ў складовы элемент канцэптасферы нацыянальнай мовы. Да таго ж метафара ілюструе канцэпт «заход сонца», атрыбутам я ко га з'яўляецца «страта». У метафары на лексічным узроўні тэта выявілася праз дзеяслоў «разліў», што абазначае незваротную страту папярэдняга становішча.

Лк бачыа, усе вобразы колераідэнтыфі катары - «прыродныя», а не штучныя. Верагодна, тэта абумоўлена тым, што сталыя колеравыя асацыяцыі непаерэдна залежаць ад працягласці існавання тых ці іншых рэалій у свядомасці моўных асоб.

2. Метафары з **каларонімамі-каардынатарамі**. дзе колераабазначэнне з'яўляецца вызначальным у разуменні сэнсу тропа ў кантэкście, можа ўказаць на раней згаданую ці часта ўжывальную прымету з'явы. Колеранайменне як бы дэкадзіруе кантэкст: «Бег з усіх ног І бачыў, што здалёк, на краі поля, на якім вырастаюць і **вырастаюць чорна-дымныя дрзвы**, мчыць да яра яшчэ адна постаць» (3, 413). Тут

немагчыма выявіць значэнне метафары, вырванай з тканіны твора. Вышэй па тэксце размова ідзе пра выбух, папярэдняя метафара «*Чарговы агніста-чорны слуп адкінуў яго назад*» (3, 413) рыхтуе наступную: Колеракампазіт «агніста-чорны» ўтрымлівае два кодэры, якія ўтвараюць колеравую дысгармонію, Асацыяцыя чырвонага колеру з агнём пры гэтым рэалізуе адмоўную, смертаносную сімваліку з'явы. Як заўважае С. Цыганова, «абодва сімвалічныя значэнні чырвонага і чорнага (агню і смерці) цесна звязаны; хутчэй за ўсё тут адлюстраваны архаічныя ўяўленні пра чорны як пра колер, што ўзнікае пасля судакранання з агнём» [7, с. 89]. Далей аўтар выбірае менавіта метафару *торна-дымныя дрэвы*: чорнае дрэва, якое дыміцца, - спаленае дрэва, сімвал гвалту, смерці.

Яшчэ адзін в я до мы сімвал бяды - крумкач. Менавіта з ім узнікае асацыяцыя, хаця сама лексема адсутнічае: «...грымнулі грымоты вялікай бяды, той бяды, пра якую няма сілы пісаць і нельга не пісаць, бо чалавечая памяць кароткая, бо паку ты не адплачаны, бо мёртвых не вернет, бо ляжыць і доўга будзе ляжаць на пакаленнях **цепь норных крыл...**» (3, 46). Каларонім «чорны» ў спалучэнні з назўнікам «крылы» накіроўвае да разумення сэнсу метафары. Афарбоўка рэаліі, перанесеная на яе частку, пераносіць у новы кантэкст і сімвалічныя значэнні. Сэнсаўтваральным ядром метафары ў такім выпадку выступае колераабзначэнне,

У вершы «Засуш» на вобраз сонца, увасоблены ў метафары, указвае менавіта каларонім «чырвоны», што замацаваўся за гэтай рэаліяй не толькі ў творчасці У. Караткевіча, але і ў славянскай народнай культуры: «*Але як напайць мне мільярды аўсоў і пшаніц, Што дрыжаць перад **вокам чырвоным калматага гневу** і аб літасці просяць, галовы схіляючы ніц?*» (1, 77). Негатыўную эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку колераабзначэнне тут набывае праз узаемадзяянне семантычных значэнняў лексем «вока» і «гнеў», да таго ж праз чалавечыя псіхафізічныя адчуванні. Тэа пацвярджае думку, што «метафара па сваёй прыродзе антрапаметрычная» [8, с. 91]. Значыць, стварэнне новых вобразаў адбываецца праз суадносіны розных рэалій менавіта са светапогляднай сістэмай чалавека.

Вышэй згадвалася пра суаднесенасць у свядомасці У. Караткевіча паняццяў «неба», «вада», што выявілася і ў метафарах гэтага тыпу: «*Ён апусціў воны - пад нагамі таксама не было нічога, акрамя зор. Глыбокая **схняя чаша, поўная зор**. Нібы вісілі у цэнтры бясконцага **сіняга шатра**. Зоры пад нагамі, зоры над галавой. Потым ён **разбіў сінюю чашу пад нагамі**. І спалоханыя зоры пабеглі да берагоў*» {1, 395}. Відавочна, што такая ўзаемная сувязь патлумачана самім аўтарам у апошнім мікракантэксте: вада прымае колер неба, якое ў ёй адбіваецца, бы ў люстэрку. Каларонім «сіні» тут азначае, мяркуючы, не столькі рэальную афарбоўку вады і неба ўночы, а адлюстроўвае іх трывала замацаную прымету ў свядомасці носьбітаў мовы. Такім чынам, колераабзначэнне налексічным узроўні падмацоўвае адзначаную суаднесенасць.

Яшчэ адзін вобраз з кампанентам «залаты» рэалізуе сябе як увасабленне сонца: «*І вось замест палымянага шафрану - бяёсая ему га, замест зала **тога іканастаса** - адзіны светлы мазок, нібы самотная свечка ў змроку*» (3, 440). «*Нібы толькі што пад гэтыя холодны небасхіл, пад першую крынічную зорку на ім, да **залатога іканастаса захаду** прыйшлі людзі - мы*» (2, 308). Невыпадкова ў абедзвюх метафарах прысутнічае лексема «іканастас»: сонца выступае прадметам пакланення, святыням. А як правіла, ва ўсіх рэлігіях маліліся на сімвалы вечнага жыцця. Каларонім «залаты» не толькі адзначае адну з колеравых прымет сонца, але і ўказвае на эстэтычную і каштоўнасную характарыстыкі метафарычнага вобраза. Адзначым, што семантычны аб'ём метафар у згаданых дыстрыбуцыях нятоесны, гэта абумоўлена складам кампанентаў. У першым мікракантэксте метафара «*залаты іканастас*» абзначае яркае сонечнае святло (сімвал жыцця), якое на лексічным і сінтаксічным узроўні супрацьпастаўляецца заходу сонца (сімвалу памірання). Параўнанне «*адзіны светлы мазок, нібы самотная свечка ў змроку*» падмацоўвае апошні сімвал праз асацыятыўнае поле лексемы «свечка». У другім кантэксте метафара - увасабленне заканчэння жыцця праз з'яўленні лексемы «захад», а таксама праз апазіцыю «раніца - вечар». Крынічная зорка сімвалізуе нараджэнне (параўнайце: зорка як знаменне нараджэння Гсуса Хрыста), а «*залаты іканастас захаду*» - смерць. Заўважым, што колеравая метафара выступае сродкам эстэтызацыі з'явы смерці, аднакай рытуальнай пашаны да яе. Такім чынам, канцэпт «захад сонца» ў У. Караткевіча ўдакладняецца значэннем «смерць як натуральны этап у колавароце Вечнасці». Для пацвярджэння яшчэ прыклады: «*Яны выйшлі на высокі гліністы адхон над ракой тады, калі **сонца паказалі над зарэчнымі паплавамі сваю чырвоную патыліцу***» (3, 122). «*Дазарала на захадзе **шафранна-залатая стужка зары**. Прарочыла ясны сонечны дзень, якога мае хлопцы ніколіўжо не пабачыць*» (3, 416). У першым мікракантэксте праз кампанент «патыліца» (частка цела чалавека, якую бачым, калі ён адварочваецца) сонца прадстаўляецца жывой істотай, што адыходзіць, а не памірае. Каларонім «чырвоны» ўказвае на афарбоўку рэаліі, характэрную для вечаровага часу. У другой дыстрыбуцыі на першым плане не смерць людзей, а прыгожае апісанне колеравай метафарай заходу сонца. Гэты сімвал памірання пазбаўлены трагічнай афарбоўкі, бо ў межах Сусвету, у тым ліку і ў хрысціянскім рэлігійным светабачанні, атрыбутам якога з'яўляецца іканастас, фізічнай смерцю жыццё чалавечай душы не заканчваецца.

3. Да трэцяй трупы адносяцца **метафары з каларонімамі-інтэнсіфікатарамі**, дзе колеравыя лексемы знаходзяцца на перыферыі тропа, але ўзмацняюць ступень вобразнасці. Як правіла, ён з'яўляецца азначэннем, якое дапаўняе вобраз слова з пераносным значэннем. Колеранайменне як бы надае метафарычнаму вобразу завершанасць: «*Чырвоныя мухоморы глядзеліся ў норны лак выды*» (3, 126), «*Каітаны разгарнулі зялёныя ветразі*» (2, 182). «*Тому сёння, убачыўшы белую цацку кляштарна, Юрась узрадваўся*» (6, 293). «*А ноччу, як развітанне, Калі іх везлі хаваць - У сінім небе ночным, Сінім, як спірт празрысты, Ёсплыя чырвоная месяца Адсечаная галава*» (1, 282). У апошняй дыстрыбуцыйнай стылістычнай фігура арганічна звязана з тэмай верша - смяротнай стратай, а чырвоны колер праз лексему «адсечаная» асацыіруецца з колерам крыві, падмацоўвае сімвал гвалту.

Падобныя метафары часта пры больш дэталёвым разглядзе змяшчаюць значна больш Інфармацыі, чым здаецца на першы погляд: «*У сіняй цемры рухалася наводдаль чырвоная кропля зоркі*» (2, 447). Само спалучэнне «*чырвоная кропля*» асацыіруецца ў першую чаргу з кроўю (чырвоная кропля крыві). Гукапіс у метафары - гукі *о, ы, р, к* (чырвоная *кропля зоркі*) узмацняюць асацыяцыю. Нараджаецца параўнанне: зорка - кропля крыві. Тэта цягне за сабой дадатковыя сэнсы. Кроў - уласцівасць жывых істот; Сусвет - жывы арганізм. Праз такую інтэрпрэтацыю праяўляецца анімістычнае ўспрыманне У. Караткевічам рэчаіснасці. У метафарах гэтай трупы колераабзначэнне выступае факультатывным кампанентам, але яго наяўнасць узмацняе канатацыйную афарбоўку тропа, станоўчую ці адмоўную, павялічвае асацыятыўнае, а значыць і інфармацыйнае кола кантэксту,

Як паказвае матэрыял, кожная Рупа колеравых метафар адыгрывае важную ролю ў сістэме мастацкага цэлага. У межах метафар-колераідэнтыфікатараў вылучаюцца групы назваў камянёў і металаў, стыхій прыроды, вадкасцяў і рэчываў, раслін. Відавочна, што трывалыя колераасацыяцыі ў свядомасці аўтара звязаны з рэаліямі жывой прыроды, працягласцю іх бытавання ў жыцці чалавека. Мяркуем, што механізм узнікнення сталай колеравай асацыяцыі грунтуецца таксама на крытэрыі значнасці для чалавека той ці іншай рэаліі. Прычым як у плане практычнага прызначэння, так і эстэтычнай вартасці, здольнасці выклікаць моцныя адмоўныя ці станоўчыя эмоцыі. Така труппа метафар-колераідэнтыфікатараў з найменнямі камянёў і металаў вызначаецца пераважна станоўчай канатацыйнай труппай, што звязана, магчыма, з дэкаратывнай функцыяй аб'ектаў і бытавання іх як эталона каштоўнасці. Самы распаўсюджаны каларонім-ідэнтыфікатар гэтай трупы - «золата» - ілюструе выказаную думку апісаннем з'яў і спалучальнасцю з лексэмамі, якія маюць для чалавека жыццёвую каштоўнасць (сонца, вада, нівы, грошы праз вобраз манет).

Кола каларонімаў-ідэнтыфікатараў стыхій прыроды невялікае вясёлка, снег, агонь (гіяжар я к адно з увасабленняў агню). Метафары з першым згаданым кампанентам маюць выключна станоўчую канатацыю, якая заключаецца і ва ўнутранай форме слова. Снег і агонь - вобразы амбівалентныя, што абумоўлена іх двухзначнай сімволікай, спецыфікай уздзеяння на чалавечыя пачуцці. Снег як сімвал кахання звязаны з вясной, з квеценню садоў. У такіх метафарах актуалізуецца менавіта белізна, чысціня колеру, якая пераносіцца на чысціню пачуццяў. Адмоўная эмацыянальная афарбоўка вобраза снегу тлумачыцца негатыўнымі эмоцыямі чалавека ў час зімы як пары спынення жыццёвага руху ў прыродзе. Менавіта таму актуалізуецца Іншае колеравае адценне - сівізна - страта колеравага пігмента ў старасці. Па сутнасці, апазіцыя, якая з'яўляецца часткай канцэпта «снег» можа выглядаць наступным чынам: «вясна, квецень садоў, каханне, белізна (максімальная насычанасць белага колеру) ~ зіма, старасць, спыненне жыццёвых працэсаў, сівізна (белы як праяўленне бясколернасці)». Што да колераідэнтыфікатара «агонь», то негатыўная эмацыянальная афарбоўка з'яўляецца пераважна пры апісанні знешнасці чалавека. Станоўчую канатацыю маюць метафары апісання прыроды, У тропях з кампанентам «пажар» выяўляецца самабытная аўтарская інтэрпрэтацыя вобраза: і колеравая афарбоўка (акрамя чырвонага, «металічныя» каларонімы кодаў «белы», «жоўты»), і канатацыйная. Семантыка лексемы пажар - «агонь, які ахоплівае і знішчае ўсё, што можа гарэць» - странана ў метафарах, а з ёй і негатыўная эмацыянальная афарбоўка. У вобразе пажару актуалізуецца менавіта колеравая эстэтыка агню пры апісанні прыроды.

Труппа метафар з колераідэнтыфікатарамі рэчываў і вадкасцяў самая разнастайная, але найбольшай пашыранасцю і разнастайнасцю асацыятыўных сувязяў вызначаецца лексема «кроў». У залежнасці ад кантэксту яна можа ўдзельнічаць у стварэнні сімволікі жыцця або яго страты.

Колераідэнтыфікатарамі ў труппе метафар з ключавымі словамі назвамі раслін у У. Караткевіча выступаюць і экзатычныя расліны (гранат, персік), і тыя, што растуць на тэрыторыі Беларусі (мак, журавіны). Апошнія, мяркуем, аддасцююцца, акрамя Індывідуальна-аўтарскіх, этнічна знакавыя прырытэты як колеравыя, так і фларыстычныя.

Што да другой труппы метафар з каларонімамі-каардынатарамі, то яны даюць больш поўнае ўяўленне пра кола сэнсавых значанняў таго ці іншага канцэпта, аддасцююцца яго структуру, аблягчаюць дэкадзіраванне інфармацыі, змешчанай у кантэксте. На падставе аналізу згаданых стылістычных

фігур можна меркаваць пра наяўнасць салярнага культу ў творчасці У. Караткевіча. Сімволіка сонца, выяўленая ў метафарах, не адназначная. Яна адрозніваецца са зменай сонца ў часовай прасторы, са зменай і колеравай афарбоўкі. Часцей ужываннем адметных метафарычных колераабзначэнняў пісьменнік засяроджвае ўвагу на вечаровым або ранішнім стане неба, на змене існасці, пераходнасці, што складае рысы «адрознага беларускага хранатопу» [9, с. 48]. Так, з пэўнасцю можна казаць, што на метафарычным узроўні ў пісьменніка прадстаўлены канцэпт «заход сонца», які ўступае ў карэляцыйныя адносіны з канцэптам «чырвоны». У прыватнасці для метафарызацыі заходу сонца аўтарам выжарыстоўваюцца колераідэнтфікатары чырвонага колеру «кроў», «мак», «журавіны», «агонь» з далучэннем у энсавая ядро канцэпта кола сваіх сівалічных значэнняў.

Каларонімы ў метафарах трэцяй трупы як дадатковы кампанент, здаецца, не адыгрываюць вызначальнай ролі, але, тым не менш, могуць узбуджаць асацыяцыі, звязаныя з тым ці іншым колерам, якія склаліся дзякуючы тропам дзвюх першых труп.

Такім чынам, тыпы метафарычных адзінак выяўляюць структуру колеравата канцэпта - колераідэнтфікатары суадносяць колер са знакавымі для мастака аб'ектамі, колеракаардынатары праецыруюць на кантэкст сівалічна-канатацыйны патэнцыял канцэпта, і нарэшце, каларонім з выкананнем першасна дэкаратыўнай функцыі кіруе падсвядомымі прайэсамі ўспрымання літаратурнага твора чытачом. Адзначым, што метафарами ўсіх трох труп рэпрэзентаваны найбольш шырока канцэпт «чырвоны».

ЛІТАРАТУРА

1. Абрамова Е.И. Когнитивная лингвистика: Пособие. - Брест: БрГУ им. А.С. Пушкина, 2002.
2. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учеб, пособие. - Мн.: ТетраСистемс, 2004. - 256 с.
3. Караткевіч У. Збор твораў: У 8-мі т, Т. 2. - Мн., 1989.
4. Каўпак Н. «Гурба з белай спіною»: Метафара ў паэзіі Рыгора Барадзіліна // Роднае слова. - 1999. - № 1.-С. 28-33.
5. Кульпина В.Г. Лингвистика цвета: Термины цвета в русском и польском языках. - М.: Московский лицей, 2001. - С. 135.
6. Малоха М. Мак в мифологическом гербарии и фразеологии восточных славян и поляков // Беларуская-польскае сугістаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства: Зборнік матэрыялаў IV міжнар. навук. канф., Віцебск, 24 - 26 красавіка 1997 г. - Віцебск: Выдавецтва Віцебскага дзярж. ун-та, 1997. - Ч. 2. - С. 319 - 322.
7. Цыганова С, Цветообозначения в фольклоре: символика, смысл, традиция // Менталитет. Концепт. Гендер. - Landau, 2000, - 350 с.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб, пособие для студ. высш. учеб, заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. -208 с.
9. Чарота І. Балота - архетып беларускі? // Роднае слова. - 1994. - № 2. - С. 46 - 49.